

Sənubər MUSTAFAYEVA
*Kitabxana resursları və informasiya axtarış
sistemləri kafedrasının baş
müəllimi*

KİTABXANA - BİBLİOQRAFIYA TƏSNİFATI: YENİLİKLƏR VƏ DƏYİŞİKLİKLƏR

Qədim zamanlardan indiyə kimi kitabxanaların əsas funksiyaları insanlara informasiya vermək, cəmiyyət üzvlərinin informasiyadan istifadə etməsini təmin etməkdir. “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda deyilir: “Kitabxana fəaliyyəti – oxucuların sərbəst surətdə informasiya almaq hüququnu təmin etmək, onların kitablara, dövrü nəşrlərə və kitabxana fondunu təşkil edən digər sənədlərə olan tələbatını ödəmək məqsədilə həyata keçirilən fəaliyyət”dir (4).

Kitabxanalar qədər sənədlərin ictimai istifadəsini təşkil edən başqa bir elmi-məlumat idarələri yoxdur. “Kitabxanalar həmişə sosial tələbatı ödəmək üçün yaranmış və onun inkişafı fikri tarixi ilə sıx əlaqədə olmuşdur. Kitabxanalar fəaliyyət göstərdiyi imkan daxilində sosial vasitə kimi həmişə sosial mühitdən asılı olaraq formalaşmışdır” (3, s.6). Kitabxanalarda informasiya xidmətinin düzgün təşkilinin spesifik xüsusiyyətləri vardır. Ən mühüm problem kitabxana fondlarını müxtəlif oxucu qruplarının tələbatına uyğun təşkil etməkdən, onların istifadəsini operativ təmin etməkdən ibarətdir. Kitabxanalara sənəd axını nə qədər çoxalırsa, onların axtarılması da çox vaxt tələb edərək mürəkkəbləşir. Bu çətinliklərin aradan qaldırılması məqsədilə müxtəlif dövrlərdə müxtəlif təsnifat sistemləri yaranmışdır. Təsnifat sistemləri əsasında kitabxana fondları təşkil edilir, oxucuların tematik sorğuları ödənilir, sənədlər məzmununa görə təsnifləşdirilir, həm də onların əsasında kataloqlar yaradılır. Müasir dövrdə kitabxanalarda ən geniş tətbiq edilən Universal Onluq Təsnifat (UOT) və Kitabxana Biblioqrafiya Təsnifatı (KBT) cədvəlləridir.

Məlumdur ki, XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Rusiya kitabxanalarında Universal Onluq Təsnifat tətbiq edilirdi. Lakin Rusiyada UOT cədvəllərinin nəşrinin ləngiməsi və digər səbəblər yeni təsnifat sisteminin yaradılması problemini irəli sürmüşdür. Rusiya kitabxanaşünasları XX əsrin 50-ci illərindən başlayaraq yeni kitabxana-biblioqrafiya təsnifatı yaratmaqla məşğul olmuş və 60-cı illərin sonunda bu işi başa çatdırmışlar.

Təsnifatın yaradıcıları Rusiya Dövlət Kitabxanası, M.Y.Saltıkov-Şedrin adına Sankt-Peterburq Dövlət Kitabxanası, Rusiya Elmlər Akademiyası və Rusiya Dövlət Kitab Palatasının kollektivləri olmuşdur.

Kitabxana-Bibliografiya Təsnifatı (KBT) universal, xüsusi və elmi kitabxanalarda sənədlərin təsnifləşdirilməsi, sistemli kataloqun yaradılması, bir sıra soraq-məlumat və bibliografik işlərin görülməsi üçün tərtib olunan təsnifatdır.

Təsnifatda bütün bilik sahələri obyektiv aləmin tərkib hissələrinə uyğun olaraq üç qrupa bölünmüşdür.

1. Cansız təbiət haqqında elmlər – dəqiq elmlər
2. Canlı orqanizmlər haqqında elmlər –biologiya elmləri
3. Cəmiyyət haqqında elmlər – ictimai elmlər

Hazırda KBT-nin fəlsəfi-metodoloji əsasını obyektivlik və inkişaf perspektivləri əsasında elmlərin təsnifləşdirilməsi təşkil edir. Burada elmlər materiyanın hərəkət formasına əsasən sadədən mürəkkəbə doğru prinsipi əsasında düzülüb. KBT-də təkcə elmlər sistemi deyil, elmlər vasitəsilə öyrənilən obyektlər sistemi də nümayiş etdirilmişdir. Burada fənlərin, problemlərin anlayışları ilə bərabər, ictimai həyatın, praktiki fəaliyyət sahələrinin, incəsənətin müxtəlif növlərinin əks etdirilməsinə də yer verilmişdir. Cədvəllərdə çap əsərlərinin oxusu istiqamətinin, nəşr növünün və formasının müəyyənləşdirilməsinə də diqqət yetirilmişdir.

Cədvəllərin bölgülərinin bölmələrə və şöbələrə bölünməsinin əsasını müxtəlif kateqoriyalar təşkil edir: öyrənmə obyekt, tədqiqat obyekt, obyektin quruluşu, xüsusiyyətləri, proseslər, əlaqələr, ərazi, tarixi dövr və s.

1960-cı illərdən etibarən Kitabxana-Bibliografiya Təsnifatı (KBT) nəşr edilməyə başlamış və onun müxtəlif variantları çap edilmişdir. KBT-nin əsasən 5 variantı hazırlanmışdır (5, s.112).

1. KBT. Tam variant (iri elmi kitabxanalar üçün – 25 buraxılış 30 kitabdən ibarət 1961-1968-ci illərdə çap edilmişdir);

2. KBT. Elmi kitabxanalar üçün qısaldılmış cədvəllər (5 buraxılış, 6 kitabdən ibarət 1969-1972- ci illərdə çap edilmişdir);

3. KBT. Vilayət kitabxanaları üçün (4 kitabdən ibarət, 1980-1983-cü illərdə çap edilmişdir);

4. KBT. Kütləvi kitabxanalar üçün 1 cilddən ibarət (ilk nəşri 1977-ci ildə çap edilmişdir);

5. KBT. Uşaq və məktəb kitabxanaları üçün 1 cilddən ibarət (ilk nəşri 1986-cı ildə çap edilmişdir).

KBT-nin elmi kitabxanalar variantının əsas cədvəlləri 21 şöbədə ibarətdir. Elmlər təsnifatına uyğun olaraq bu şöbələr aşağıdakı kimi yerləşdirilmişdir:

A - Ümumelmi və fənlərarası biliklər (əvvəllər bu şöbə marksizm-leninizm adlandırılmışdır)

Б - Təbiətşünaslıq elmləri

B - Fizika-riyaziyyat elmləri

Г - Kimya elmlər

Д - Yer haqqında elmlər

E - Biologiya elmləri və s.

Təsnifatda böyük rus hərfləri ilə işarə edilmiş bütün şöbələr obyektiv aləmin tarixi inkişafı baxımından, yəni təbiət-cəmiyyət-təfəkkür silsiləsinə əsasən qurulmuşdur. KBT-nin tam nəşrinin əlifba-predmet göstəricisi də verilmişdir. Bu göstəricidə 20 minə yaxın rubrika vardır.

1972-ci ildə KBT-nin elmi kitabxanalar üçün xüsusi variantı hazırlanmışdır. Bu variant bir sıra cəhətlərinə görə əsas variantdan fərqlənir.

1. Təsnifatın tam nəşrində olan əsas və köməkçi cədvəllər həm miqdarına, həm də detallaşdırma həddinə görə xeyli qısaldılmışdır;

2. Təsnifatın müəyyən bölgü həddlərində təsnifləşdirmək üçün metodik göstərişlər verilmişdir;

3. Təsnifatın tam cədvəllərinə nisbətən elmi kitabxanalar üçün işlənmiş qısaldılmış variantında rubrikaların miqdarı beş dəfə azalmışdır;

4. Elmi kitabxanalar üçün hazırlanmış variantda “KBT-də dəyişiklik və əlavələr” nəzərə alınmışdır. Dəyişiklik və əlavələrdə bəzi rubrikalar təkmilləşdirilmiş, burada elmdə və ictimai həyatda yaranan yeniliklər öz əksini tapmışdır.

Sonralar KBT-nin nəşrləri bir qədər inkişaf etdirilərək kütləvi kitabxanalar, uşaq və məktəb kitabxanaları üçün variantları yaranır. KBT-nin kütləvi kitabxanalar üçün ilk variantı 1977-ci ildə, ikinci variantı isə 1986-cı ildə çap olunmuşdur. Sonrakı illərdə də təkmilləşdirilmiş variantları çap edilmişdir.

Təsnifatda iki və hətta üç elmin qarşılıqlı əlaqəsi nəticəsində (məsələn, kibernetika, bionika, psixologiya) bir sıra elmlər yaranmışdır. KBT-nin kütləvi kitabxanalar variantında tətbiqi elmlər, texnika, kənd təsərrüfatı, tibb elmləri də ayrı-ayrı qrup halında verilmişdir.

Kütləvi kitabxanalar üçün nəzərdə tutulmuş KBT cədvəlləri 3 hissədən ibarətdir: əsas cədvəllər, nümunəvi bölgülər, əlifba-predmet göstəricisi.

Qeyd etmək lazımdır ki, KBT cədvəllərinin hazırda təkmilləşdirilmiş variantları hazırlanmışdır. Təkmilləşdirilmiş variantda görə KBT-nin əsas cərgəsinə “Ümumelmi və fənlərarası biliklər şöbəsi” idarə edir. Bu bölmədə ümumənəzəri elmi biliklərin müasir elmi biliklərlə, yəni təbiətşünaslıq, texnika, sosial, humanitar biliklərin inteqrasiyası nəticəsində yaranmış (informatika, kibernetika, insanşünaslıq və s.) əks etdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Sonrakı bölmələr elmi biliklərin 3 əsas sahəsini əhatə edir: təbiətşünaslıq elmləri, tətbiqi elmlər (texnika, kənd təsərrüfatı, tibb), ictimai və humanitar elmlər. KBT-nin əsas cərgəsinin sonuncu bölməsini “Universal məzmunlu ədəbiyyat” təşkil edir.

Cədvəlin 2-ci, 3-cü və s. bölgüləri əsas cədvəlin birinci şöbəsinin xırdalanması nəticəsində əmələ gəlir.

KBT-nin kütləvi kitabxanalar, uşaq və məktəb kitabxanaları üçün nəzərdə tutulmuş variantlarında ixtisarlar aparılaraq bütün elm sahələri 9 şöbə daxilində qruplaşdırılmışdır. Şöbələr ərəb rəqəmləri ilə işarə edilmişdir:

1. Ümumelmi və fənlərarası biliklər.
2. Təbiətşünaslıq elmləri
3. Texnika. Texniki elmlər
4. Kənd və meşə təsərrüfatı. Kənd təsərrüfatı və meşə təsərrüfatı elmləri
5. Səhiyyə. Tibb elmləri
- 6/8. İctimai və humanitar elmlər
9. Universal məzmunlu ədəbiyyat (2)

KBT-nin kütləvi kitabxanalar üçün işlənmiş variantının mühüm hissəsini köməkçi cədvəllər təşkil edir. Təsnifatın bu variantında aşağıdakı nümunəvi bölgülərdən istifadə olunur: ümumi nümunəvi bölgülər, ərazi nümunəvi bölgüləri, xüsusi nümunəvi bölgülər. Ümumi və ərazi nümunəvi bölgülər (təyinedicilər) bütün əsas cədvəllərdə tətbiq edilir, xüsusi nümunəvi bölgülər isə ayrı-ayrı elm sahələrinin tərkibində tətbiq edilir.

Hazırda 1993-1995-ci illərdə ideoloji və siyasi aləmdə baş verən sosial dəyişiklikləri özündə əks etdirən KBT-nin yeni nəşrləri hazırlanır.

1998-ci ilin oktyabrında KBT-nin nəşrinin 30 illiyinə həsr edilmiş Beynəlxalq konfransda dünya standartlarına cavab verə bilən KBT-nin nəşrlərinin yeni variantlarının hazırlanması məsələsi irəli sürülmüşdür. Əvvəlcə KBT-nin tam nəşrinin hazırlanması fikri əsas götürülmüşdür. Bu variant məlum olduğu kimi 1960-1968-ci illərdə 30 kitabdən ibarət çap edilmişdir. Belə bir həcmdə olan nəşrin çapı baha başa gəldiyindən qərara alınmışdır ki, elmi kitabxanalar üçün olan qısaldılmış variantın (1970-1972-ci illər, 6 kitabdən ibarət) təkrar çapı hazırlansın və burada tibb və kənd təsərrüfatı şöbələrinin detallaşmasına xüsusi diqqət yetirilsin.

Bunun nəticəsi olaraq Rusiyada elmi-tədqiqat mərkəzi KBT cədvəllərinin yeniləşməsinə ictimai elmlər şöbəsindən başlamışdır. 2000-ci ildən başlayaraq müəlliflər kollektivi arasında iş birliyi yaradılmışdır.

Elmi kitabxanalar üçün ixtisar edilmiş variantın nəşrinin 8 ciddən ibarət çap edilməsi qərara alınmışdır. Ayrı-ayrı buraxılışlar üçün materialların aşağıdakı qayda üzrə yerləşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

A, Я 1,9 Ümumelmi və fənlərarası biliklər. Universal məzmunlu ədəbiyyat.

Bu buraxılışda həmçinin giriş, tipik bölgülər cədvəlinin verilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Б/Е 2 Тəbiət elmləri.

Ж/О 3 Texnika. Texniki elmlər.

П/Р 4/5 Kənd və meşə təsərrüfatı. Kənd və meşə təsərrüfatı elmləri. Səhiyyə. Tibb elmləri.

C/T 60/63 İctimai elmlər ümumilikdə. Sosial fəlsəfə. Sosiologiya. Statistika. Demografiya. Tarix. Tarix elmləri

Y/İİ 60/68 İqtisadiyyat. İqtisadi elmlər. Siyasət. Siyasi elm. Hüquq. Hüquq elmləri. Hərbi iş. Hərbi elm.

Ç/İO 70/88 Mədəniyyət, elm, maarif. Filologiya elmləri. Bədii ədəbiyyat. İncəsənət. İncəsənətşünaslıq. Din. Mistika. Azad düşüncə. Fəlsəfə. Psixologiya (1, s.5).

8-ci cildə bütün cildlərə aid toplu əlifba-predmet göstəricisi verəcəkdir. Digər cildlərin hər birində də əlifba-predmet göstəricisinin verilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Buraxılışlar hazırlandıqca çap edilir. Hər bir buraxılış çap edilib istifadəyə verildikcə ona dair əlavə və dəyişikliklər də çap ediləcəkdir.

Təsnifat cədvəlinin bu variantı bütün kitabxanalar üçün (universal, elmi, milli, kütləvi və s.) nəzərdə tutulmuşdur. 2001-ci ildən başlayaraq KBT-nin buraxılışlarla nəşrləri çap edilir.

Kitabxana-Bibliografiya Təsnifatında 2-ci şöbə təbiətşünaslıq elmləri şöbəsi adlanır. Təbiətşünaslıq - təbiət haqqında elmlər sisteminin sahələrindən biridir. Təbiətşünaslığın predmeti olan təbiət insan fəaliyyəti ilə qırılmaz vəhdətdə araşdırılır. Təbiətşünaslığın vəzifəsi hərəkətdə olan materiyanın müxtəlif növlərini dərk etmək, təbiət qüvvələrindən insanın mənafeyi naminə istifadə etmək məqsədilə maddi aləmin qarşılıqlı əlaqədə olan qanunauyğunluqlarını öyrənməkdir. Təbiətşünaslıq təbiət hadisələrinin mahiyyətini, qanunlarını tədqiq edir və bu zəmində yeni hadisələri irəlicədən görür, yaradır, həmçinin dərk olunan qanunlardan praktik istifadə imkanlarını açıb göstərir.

Əgər XX əsrin ortalarına qədər təbiətşünaslığın mərkəzində fizika dururdusa, hazırda bununla yanaşı təbiət elmləri qrupunda – biologiya, kimya aparıcı rol oynayır. Astronomiyada baş verən inqilab kosmosun tədqiqinə imkan vermişdir. Atom enerjisinin praktiki tətbiqi təbiətşünaslığın böyük nailiyyətidir. Ekologiya, ətraf mühiti mühafizə problemləri böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Təsnifat cədvəlində təbiətşünaslıq elmləri 4 bölgü üzrə qruplaşdırılmışdır: 22 fizika-riyaziyyat elmləri, 24 kimya elmləri, 26 yer haqqında elmlər, 28 biologiya elmləri. Şöbədə ayrı-ayrı elmlər qrupunun düzülüşü materiyanın hərəkət formalarına uyğun olaraq cansız təbiətdən canlı təbiətə, sadədən mürəkkəbə doğru istiqamətində düzülüşdür.

20 “Təbiətşünaslıq elmlər bütünlükdə” bölməsində təbiətşünaslığın bir neçə sahəsi əhatə edilmişdir. Bu bölmədə təbiətşünaslığın fəlsəfi məsələlərinə dair, təbiətşünaslığın tarixinə dair nəşrlər əks etdirilir.

20.1 bölməsi “İnsan və onu əhatə edən aləm. İnsanın ekologiyası. Ekologiya ümumilikdə” adlanır.

XX əsrin 70-ci illərindən etibarən “insanın ekologiyası” elmi geniş mənə daşıyır. Ekologiya mövzusu o qədər geniş yayılmışdır ki, artıq ümumiyyətlə

elmi biliklərin və təbiətşünaslığın ekologiyasından danışmaq olar. Alimlər ekologiyanı fənnlərarası biliklərə aid edirlər. Hazırda KBT-nin 1-ci bölməsi üzərində dəyişikliklər aparılır. Ona görə də bu bölməyə hansı elmlərin aid edilməsi hələ dəqiq məlum deyil. Ola bilsin ki, ekologiyaya aid ədəbiyyatın bir qismi 1-ci şöbədə, yəni fənlərarası biliklər sistemində verilsin.

22-ci bölmə “Fizika-riyaziyyat elmləri” adlanır. Son dövrdə bu şöbədə aparılan dəyişikliklər cüzdür. “22.1 Riyaziyyat” bölməsində dəyişikliklər aparılaraq bu bölmədən “22.10 Elementar riyaziyyat” və “22 Ali riyaziyyat” bölmələri çıxarılmışdır. Bu bölmələr altında dərslək xarakterli ədəbiyyat toplandığına görə həmin ədəbiyyatları 22.1 bölməsi altında qruplaşdırmaq və Я7 Ümumi Nümunəvi Bölgələr (ÜNB) ilə indeksləşdirmək tövsiyə olunur. Belə bir dəyişikliyin “22.1 Riyaziyyat” bölməsi üçün xüsusi əhəmiyyəti vardır ki, həmin şöbəyə gələcəkdə yeni bölmələrin əlavə edilməsi üçün şərait yaranmışdır.

26-cı şöbədə yer haqqında bütün elmlər kompleks şəkildə əhatə olunmuşdur. UOT-da bu elmlər 2 müstəqil şöbədə yerləşdirilmişdir (məsələn, 55 coğrafiya və 91 coğrafiya, ölkəşünaslıq). Bu şöbəyə “26.0 Bütünlükdə yer” adlı yeni bölmə daxil edilmişdir ki, burada yer nəzəriyyəsi haqqında bütün ədəbiyyatlar öz əksini tapır. Kartoqrafiya üçün “26.17 Kartoqrafiya” adlı yeni bölmə yaradılmışdır.

“26.2 Coğrafiya elmləri” bölməsinə 1980-ci illərdən sonra yeni anlayışlar daxil edilmişdir. Elmlərin strukturunun dəyişməsi ilə əlaqədar olaraq 26.221 Okeanşünaslıq, 26.23 Meteriologiya indekslərinə yanaşma dəyişilmişdir. Burada xüsusi bölmə “26.233 Atmosferin fizikası” bölməsi yaradılmışdır. “26.234.6 Hava proqnozu” bölməsində dəyişiklik edilmiş və yeni bölmə “26.236 Sinoptik meteriologiyası” bölməsi yaradılmışdır.

“26.221 Okeanşünaslıq” bölməsi “26.233 Atmosferin fizikası” indeksi altında yerləşdirilmişdir.

“26.3 Geologiya elmləri” bölməsində də bəzi dəyişikliklər edilmişdir. Burada indekslər qrupunun bir neçəsi çıxarılmış, dinamik geologiya, tektonika, dəniz geologiyası və s. elmlər üçün xüsusi bölmələr yaradılmışdır.

Coğrafiya elmləri bölməsində coğrafiyaya dair ümumi xarakterli ədəbiyyatlar yerləşdirilir. Ölkəşünaslıq, fiziki coğrafiya (iqtisadi, tibbi coğrafiya və s.) və digər elmlər öyrənmə obyektinə yaxınlaşdırılmışdır. Məsələn, iqtisadi coğrafiya - iqtisadiyyata, tibbi coğrafiya - botanikaya və s. aid edilir.

“26.8r Coğrafiyanın və coğrafi kəşflərin tarixi” bölməsində ümumi xarakterli məsələlərə dair ədəbiyyatlar toplanmışdır. 28.0 “Ümumi biologiya” bölməsində ümumi xarakterli ədəbiyyatlar, ümumi genetikə, ümumi morfolojiya, ümumi biofizika və s. dair ədəbiyyat yerləşdirilir.

1988-ci ildən “Biologiya elmləri” bölməsində ciddi dəyişikliklər aparılmışdır. Cədvələ son dövrün tədqiqatlarının aktual istiqamətləri daxil edilmişdir.

Bunların arasında immunologiya, inkişafın biologiyası, fiziki-kimyəvi, molekulyar, kvant biologiyasının adını qeyd etmək olar.

“28 Ümumi biologiya” şöbəsinə də yeni bölmələr daxil edilmişdir. Bunlar “28.01 Həyat və onun yaranması”, “28.074 İmmunologiya”, “Biocoğrafiya”, “Tətbiqi biologiya” yarım bölmələrindən ibarətdir.

“Biologiya elməri” bölməsində son dövrlərdə aparılan dəyişikliklərdən biri də 28.8, 28.9 bölmələrinə aiddir. Belə ki, “28.8 Embriologiya, anatomiya və insanın histologiyası” (orqanizmin toxumalarının mikroskopik quruluşundan bəhs edən elm) və “28.9 İnsanların və heyvanların fiziologiyası, biofizika və biokimyası” bölmələri şöbədə çıxarılmışdır. Bu elmlər daha aşağı pillələrdə özünə yer tapmışdır. “28.7 Antropologiya” bölməsi “28.7 İnsanın biologiyası” bölməsilə əvəz edilmişdir.

Biologiya şöbəsində dəyişikliklərin aparılması orqanizm haqqında elmlərin daha dəqiq qruplaşdırılmasına gətirib çıxarır. Burada elmlər sadədən mürəkkəbə doğru istiqamətində qruplaşdırılmışdır: viruslar, mikroorqanizmlər – bitkilər, heyvanlar, insan.

Kitabxana-bibliografiya təsnifatının 6/8-ci şöbəsini ictimai və humanitar elmlər qrupu təşkil edir. Birinci hissədə ictimai elmlərin ümumi bölgüsü verilmişdir. Buraya ictimai elmlər, sosiologiya, statistika, tarix və digər elmlər daxildir. İkinci hissədə isə humanitar elmlər verilmişdir. Buraya elm, mədəniyyət maarif, din, incəsənət və digər elmlər daxildir.

Son dövrlərdə ölkədə gedən ictimai-siyasi proseslərin gedişi ilə əlaqədar olaraq tarix bölməsində mühüm dəyişikliklər aparılmışdır. Bu dəyişikliklər əsasən yeni və ən yeni tarixin müasir dövrləşməsi ilə, SSRİ-nin dağılması və bir sıra Avropa ölkələrinin dağılması ilə (Yuqoslaviya, Çexoslovakiya) bağlı olmuşdur. Təsnifat cədvəlində tarixi proseslərin inkişafı ilə əlaqədar olaraq cəmiyyətin bu proseslərə münasibəti (xüsusilə XX əsr) nəzərə alınmışdır.

Cədvəlin hazırlanmasında nümunəvi bölgülər nəzərdən keçirilmiş və yeni detallaşmalar aparılmışdır. Məsələn: “28-sosial quruluş” bölməsi və onun yarım bölmələri müxtəlif ictimai, içtimai-siyasi hərəkətlər, əhalinin ayrı-ayrı təbəqələri və qrupları üçün yeni indekslərin yaradılmasının əsasını təşkil edir. Ayrı-ayrı müharibələr haqqında nəşr edilən ədəbiyyatı daha dəqiq detallaşdırmaq məqsədilə bölmələr yaradılmışdır.

“63.3 Tarix bölməsinin ” əsas yarım bölmələri.

63.3(0) Ümumdünya tarixi

63.3(2) Rusiyanın tarixi

63.3(4/8) Qitələrin, ayrı-ayrı ölkə və regionların tarixi

Ümumdünya tarixi 63.3 (0) bölməsi altında bir neçə ölkələrin və yaxud bütün ölkələrin tarixini əks etdirən nəşrlər toplanır. Bu bölmə aşağıdakı yarım bölmələrə ayrılmışdır.(1,s.120)

63.3(0)2 İbtidai icma cəmiyyəti

- 63.3(0)3 Qədim dünya
- 63.3(0)4 Orta əsrlər (V-XV əsr)
- 63.3(0)5 Yeni dövr (XVI əsr – 1918-ci il)
- 63.3(0) Ən yeni tarix (1918 -)

İbtidai icma cəmiyyəti indeksi altında ibtidai cəmiyyətin tarixindən bəhs edən, arxeoloji, etnoqrafik və yazılı mənbələrə əsasən tərtib edilən ictimai xarakterli nəşrlər yerləşdirilir.

“63.3(0)3 Qədim dünya” indeksi altında qədim Şərqi ölkələrinin tarixindən (Hindistan, Çin, Koreya), qədim Misirin tarixindən, Assuriya, Kiçik Asiya, Zaqafqaziya, Suriya, Fələstin, İran, Qədim Roma, İtaliya və digər ölkələrin tarixindən bəhs edən nəşrlər əks etdirilir.

Qafqaz ölkələri Gürcüstan, Qafqaz Albaniyası kimi verilmişdir ki, Azərbaycan bunun tərkibinə daxil edilərək 63.3 (5 Aze) indeksi ilə işarələnmişdir.

63.3(0)4 indeksi altında orta əsrlərdə (V-XV) nəşr edilmiş ədəbiyyatlar yerləşdirilir. Burada IV əsrdən XV əsrə qədər Bizans imperiyası dövründən bəhs edən nəşrlərə yer ayrılmışdır.

63.3(0)5 indeksi altında yeni dövrə aid edilən nəşrlər yerləşdirilir. Burada XVI əsrdən 1918-ci ilə qədərki dövr nəzərdə tutulur. Bu indeks altında xüsusi əhəmiyyətə malik olan coğrafi kəşflərdən, birinci dünya müharibəsindən bəhs edən nəşrlərin, müharibədə itki və dağıntılardan bəhs edən nəşrlərin yerləşdirilməsinə diqqət yetirilmişdir.

63.3(0)6 indeksi altında ən yeni tarixlə bağlı olan nəşrlər əks etdirilir. Burada 1918-ci ildən başlayaraq XX əsrin axırına qədərki dövrü əhatə edən nəşrlər toplanır. Bu bölmə altında sosial-iqtisadi münasibətlərə dair, beynəlxalq münasibətlərə dair, II Dünya müharibəsinin başlanması və bu müharibənin xarakterinə dair nəşrlər əks etdirilir.

Təsnifat cədvəlində siyasi proseslərin gedişinə müvafiq olaraq 63.3(0)64 bölməsi yaradılmışdır ki, onun da yarım bölməsi 63.3(0)64.8 indeksini almışdır. Bu bölmə altında dünyada sosializm sisteminin dağılmasından bəhs edən nəşrlərin əks etdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

63.3(2) bölməsi altında Rusiyanın tarixinə dair nəşrlər yerləşdirilir. Rusiyanın tarixi dövrlər üzrə təsnifat cədvəlində özünə yer tapmışdır. (1,s.135)

- 63.3(2)2 Rusiyanın ərazisində b.e.ə. I əsrdən yeni eranın IX əsrinə qədər qədim dövlətlər və icmalar
- 63.3(2)4 Rusiya IX – XVII əsrlərdə
- 63.3(2)5 Rusiya XVIII - əsrdən – 1917-ci ilə qədər
- 63.3(2)6 Rusiya (oktyabr 1917 -). SSRİ –nin tarixi (1922-1991)

Bu bölmələr altında Şərqi Avropa və Sibir xalqlarından, Şərqi slavyan xalqlarından, qədim Rus dövlətinin yaranmasından, xristianlığın qəbul edilmə-

sinin tarixi və mədəni əhəmiyyətindən, Rusiyanın xarici siyasətindən, müharibələrdən, din və dövlətlərdən, Rusiyanın mədəniyyətindən, I Pyotrun islahatlarından, sosial iqtisadi münasibətlərdən bəhs edən nəşrlər yerləşdirilir.

Təsnifat cədvəlində 63.3(4) indeksi altında Avropa ölkələrinin tarixinə dair nəşrlər əks etdirilir. Burada orta əsrlərdən başlayaraq (V- XV əsr) 1918-ci ilə qədər Avropa ölkələrinin inkişafı məsələlərindən bəhs edən nəşrlər üçün müxtəlif bölmələr ayrılmışdır. 63.3(4)61 indeksi altında isə 1918-ci ildən 1939-cu ilə kimi Avropa ölkələrinin (Almaniya, Böyük Britaniya, Belçika, Fransa) inkişafından bəhs edən nəşrlərə yer verilmişdir. Bölmələr aşağıdakı ardıcılıqla qruplaşdırılmışdır:

63.3(4)4 Avropa orta əsrlərdə (V-XV əsrlər)

63.3(4)5 Avropa XVI əsrdən – 1918-ci ilə kimi

63.3(4)6 Avropa 1918-ci ildən sonra

63.3(40/47) Avropanın qeyri administrativ əraziləri (Skandinav ölkələri, Baltikyanı ölkələri, Balkan ölkələri)

Təsnifat cədvəlində 63.3(5) indeksi altında Asiya ölkələrinin tarixinə yer verilmişdir. Bu bölmə altında həmçinin ümumilikdə Şərqi tarixinə dair nəşrlər də əks etdirilir. Bölmənin daxilində qruplaşma bu şəkildə verilmişdir.

63.3(5)4 V-XVII əsrlərdə Asiya ölkələri

63.3(5)5 XVIII əsrdən – 1918-ci ilə qədər Asiya ölkələri

63.3(5)6 1918-ci ildən sonra Asiya ölkələri

63.3(5)64 XX əsrin 80-ci illərindən sonra Asiya ölkələri

Təsnifat cədvəlində Azərbaycan dövləti üçün 63.3(5Aze) rubrikası ayrılmışdır. Bölmələrin ardıcılığı isə bu qayda üzrə verilmişdir. (1,s.145)

63.3(5Aze)3 Qədim dünyada Azərbaycan ərazisi

63.3(5Aze)4 Azərbaycan XV-XVIII əsrlərdə

63.3(5Aze)5 Azərbaycan XIX əsrdən -1917-ci ilə kimi

63.3(5Aze)6 Azərbaycan 1917-ci ildən sonra

63.3(5Aze)64 Azərbaycan 1992-ci ildən sonra

63.3 (5Aze)3 bölməsi altında qədim Azərbaycan dövlətlərindən Manna, Atropatena, Qafqaz Albaniyası və s. bəhs edən nəşrlərin əks etdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

63.3(5Aze)4 bölməsi altında VII əsrdən IX əsrin I yarısına qədər (Xəlifənin hakimiyyəti dövründə), XIII-XIV əsrlərdə (monqolların hakimiyyəti dövründə) Azərbaycan tarixini əks etdirən nəşrlər yerləşdirilir. Bu bölmə altında həmçinin Azərbaycanda İran və Türkiyə hakimiyyəti dövrünü əks etdirən nəşrlər də toplanır. Bölmədə ayrı-ayrı Azərbaycan xanlıqlarını əks etdirən: Qarabağ (1742-1822), Quba (XVIII əsrin II yarısından- 1806-cı ilə qədər), Şəki (XVIII əsrin ortalarından 1805-ci ilə qədər), Şirvan (1748-ci ildən 1805-ci ilə qədər) nəşrlərə yer verilmişdir.

63.3(5Aze)5 bölməsi altında Şimali Azərbaycanın Rusiyaya birləşməsi məsələlərindən (1813-1828) bəhs edən nəşrlər əks etdirilir.

63.3(5Aze)6 bölməsi altında müstəqil Azərbaycan Respublikası dövründən (1918-1920), Azərbaycanda vətəndaş müharibəsindən, Azərbaycan Respublikasının SSRİ dövründəki fəaliyyətindən (1922-1991) bəhs edən nəşrlərə yer verilmişdir.

63.3(5Aze)64 indeksi altında 1992-ci ildən sonra Azərbaycan Respublikasının inkişafından bəhs edən nəşrlər əks etdirilir. Bu bölmədə Dağlıq Qarabağ ətrafında gedən münaqişələrdən bəhs edən nəşrlərə də yer verilir.

Təsnifat cədvəlində 63.3(5) bölməsi Asiya ölkələrinin tarixi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Asiya ölkələri bölməsi altında Gürcüstan, Əfqanıstan, Hindistan, İndoneziya, İordaniya, İraq, İran, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Çin, Pakistan, Səudiyyə Ərəbistanı, Suriya, Tacikistan, Tayland, Özbəkistan, Yaponiya, Türkiyə və digər ölkələrin tarixini əks etdirmək üçün indekslər müəyyənləşdirilmişdir. Cədvəldə Türkiyənin tarixi aşağıdakı ardıcılıqla verilmişdir.

63.3(5 Tyu) Türkiyə XIII əsrin sonundan - XVIII əsrə qədər. Burada Osmanlı İmperiyasının yaranması və digər məsələlərdən bəhs edən nəşrlərin əks etdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

63.3(5Tyu) Türkiyə XIX əsrdən 1918-ci ilə qədər. Burada XIX əsrin 20-30-cu illərində Türkiyədə aparılan islahatlardan, türk xalqının milli azadlıq hərəkatından, 1908-ci ildə Türkiyə inqilabından, Türkiyənin milli məsələlərindən (erməni-türk münaqişələri) bəhs edən nəşrlərin əks etdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

63.3(5 Tyu)6 bölməsi altında Türkiyənin 1918-ci ildən sonrakı dövrləri əks etdirilir.

Təsnifat cədvəlində 63.3(6) bölməsi Afrikanın tarixi, 63.3(7) bölməsi Amerikanın tarixi, 63.3(8) bölməsi isə Avstraliya və Okeaniyanın tarixini əks etdirən nəşrlər üçün nəzərdə tutulmuşdur.

63.3(6) bölməsi və onun yarım bölmələri altında Afrikanın, Əlcəzairin, Anqolanın, Misir, Mərakeş, Mozambik, Efiopiya və digər ölkələrin tarixinə dair nəşrlər əks etdirilir.

Təsnifat cədvəlində 63.3(T5) bölməsi “Etnologiya (etnoqrafiya, xalqşünaslıq)” adlanır.

63.500 yarım bölməsi altında etnologiyanın nəzəriyyəsi bəhs edən nəşrlərə yer verilir. Burada etnologiyanın predmeti və məqsədindən, etnologiyanın metodologiyasından, etnologiyanın əsas anlayış və kateqoriyalarından (qəbilə, etnos, millət və s.), etnik ərazilərin və etnik sərhədlərin problemindən, millətlərarası münasibətlərdən bəhs edən nəşrlər əks etdirilir. Bu bölmə altında həmçinin etnik problemlərin proqnozlaşdırılması, etnik tədqiqatların metod və texnikasından, etnik xəritəşünaslığın metodikasından və digər məsələlərdən bəhs edən nəşrlərə yer verilir.

“63.501 Etnologiyanın tarixi” bölməsi altında retrospektiv xarakterli nəşrlər əks etdirilir. Burada həmçinin müxtəlif istiqamətlərin və məktəblərin tarixini xarakterizə edən ədəbiyyat yerləşdirilir. Məsələn, Amerika məktəbi, Britaniya sosial antropologiyası, sovet etnoqrafik məktəbi və s.

“63.51 Tarixi etnologiya” bölməsi altında müxtəlif qəbilələr, bütün xalqlar və yaxud dünyanın bir neçə xalqları haqqında ədəbiyyat əks etdirilir. Bu bölmənin müxtəlif yarım bölmələri altında qədim dünyanın tarixi arxeologiyası, qədim Şərqi qəbilə və xalqları haqqında (Qədim Hindistan, Çin, Cənub-Şərqi Asiya və s.), Antik dünya xalqlarının etnologiyası haqqında, orta əsrlər dövrünün tarixi etnologiyası haqqında, Rusiyanın tarixi etnologiyası haqqında nəşrlər yerləşdirilir.

63.51 (4/8) bölməsi altında ayrı-ayrı xarici ölkələrin etnologiyası haqqında ədəbiyyat əks etdirilir.

63.52 bölməsi və onun yarım bölmələri altında müasir xalqların etnologiyasından bəhs edən nəşrlər əks etdirilir. Burada ayrı-ayrı xalqların etnologiyasının müəyyən edilməsi üçün tipik etnik bölgələr cədvəli müəyyənləşdirilmişdir. Məsələn, 63.521 (=41) Slavyan xalqları, 63.521 (=43) alman xalqı, 63.521 (=521) İran xalqları (farslar, taciklər, kürdlər, əfqanlar, osetinlər və s.), 63.521 (=63) türk xalqları, 63.521 (=49) albanlar, 63.521 (=60) Qafqaz xalqları.

Çox təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, təsnifat cədvəlində Azərbaycan xalqı üçün ayrıca indeks müəyyənləşdirilməmişdir. Ona görə də Azərbaycan xalqına məxsus olan ədəbiyyatı 63.521 (=60) Qafqaz xalqları indeksi altında təsnifləşdirmək lazım gələcək.

Etnologiya bölməsinin “Müqayisəli etnologiya” (63.57) yarım bölməsi altında müxtəlif xalqların maddi mədəniyyəti, sosial quruluşu, mənəvi mədəniyyəti haqqında müqayisəli planda yazılmış ədəbiyyat yerləşdirilir.

“63.58 Qarışıq ekoloji fənlər” bölməsi altında isə etnodemoqrafiya (60.75), etnopsixologiya (88.58), etnoekologiya və s. qarşılıqlı əlaqəsi olan fənlər yerləşdirilir.

Beləliklə, ölkənin ictimai-siyasi proseslərindəki dəyişiklik nəzərə alınaraq Kitabxana Biblioqrafiya təsnifatı cədvəlində də mühüm dəyişikliklər aparılmış və aparılmaqdadır. XXI əsrdə yaşadığımızı nəzərə alaraq modernləşmə prosesini dayandıрмаq olmaz. Biz həmişə yeni problemlərlə üzləşirik, ona görə də bütün bu problemlər təsnifat cədvəlində öz əksini tapmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Библиотечно-библиографическая классификация (Текст): Средние таблицы: Практическое пособие / Рос.Гос.б-ка, Б-ка Рос.акад.наук.- М.: Изд-во Либерея, 2001.- Вып.1.С/Т- Социальные науки в целом. (Общезнание). История и исторические науки.- 320 с.

2. Библиотечно-библиографическая классификация (Текст): Рабочие таблицы для массовых библиотек.-М.: Либерия, 1997.-687с.

3. Xələfov A.A. *İnformasiya cəmiyyətinin formalaşmasında kitabxanaların vəzifələri (Mətn): /A.Xələfov // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya.-2005.-2.-S.5-17.*

4. *Kitabxana işi haqında Azərbaycan Respublikasının qanunu (Mətn) // Azərbaycan.-1999.-14 mart.*

5. *Kitabxanaşünaslıq (Mətn): (Kitabxana kataloqları): Dərs vəsaiti / A.Xələfovun red. ilə.- B.: BDU nəşr-ti, 1996.-210 s.*

S.МУСТАФАЕВА

БИБЛИОТЕЧНО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ: НОВШЕСТВА И ИЗМЕНЕНИЯ

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассказывается о новых изданиях библиотечно-библиографической классификации и о внесенных изменениях в эти издания в связи с общественно-политическими процессами. В статье также освещены вопросы усовершенствования разделов классификационной таблицы и создания новых разделов.

S.MUSTAFAYEVA

CLASSIFICATION OF THE LIBRARY BIBLIOGRAPHY: INNOVATIONS AND CHANGES

SUMMARY

An article deals with new publications of the classification of the library bibliography and changes related with the social-political processes in these publications. An article deals also with the improvement of the section of the classification schedule and creation new sections.